

MIRCEA DJUVARA AND THE AUTONOMY OF JURIDICAL KNOWLEDGE**Dan Sfirna, PhD Candidate, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca**

*Abstract: The main objectives of the philosophy of Mircea Djuvara are the metaphysical foundation of law and, thus, demonstrating the autonomy of legal knowledge. Mircea Djuvara is the first Romanian philosopher making this epistemological commitment, by recourse to the theory of knowledge of (neo) Kantian origin, ever since 1913, when he defended his doctoral thesis at the Sorbonne. He goes beyond the positivist conception according to which any legal knowledge is the conscious or unconscious effect of the pressure the society, in a given historical period, with related ideologies, exerts on the legal science. The law philosophy he proposes is based on the dialectical and complementary relationships between "rational law" and the "positive law", while the "ethical reasoning is not reducible to the one of the natural sciences", as stated in his essay *On the autonomy of the moral and legal consciousness*.*

Keywords: rational law; positive law; the autonomy of legal knowledge; the metaphysical foundation of law; neo-kantian; the positivist conception; epistemology.

Nicolae Bagdasar remarca faptul că „în filosofia dreptului, abia în vremea noastră [perioada interbelică] avem de înregistrat teorii importante, susținute de o puternică tendință sistematică, impunându-se nu numai în țară, ci și peste hotare”¹. Acesta îl nominalizează, din secolul al XIX-lea, ca pionier pe Simion Bărnuțiu (1808-1863), adept al dreptului natural, „condus de metafizica iluminismului”². O importanță determinantă în constituirea unei filosofii a dreptului a avut-o, însă, Titu Maiorescu, nu prin opera sa, ci prin activitatea universitară, mai exact, prin influența pe care a exercitat-o asupra generațiilor interbelice de filosofi români. După afirmațiile aceluiași Nicolae Bagdasar, „filosofia dreptului se constituie însă ca disciplină la noi, prin operele filosofice ale lui Mircea Djuvara și Eugeniu Speranția”³.

Mircea Djuvara a fundamentat filosofic „dreptul rațional” în cultura română, i-a demonstrat necesitatea în relația cu „dreptul pozitiv” și a evidențiat indispensabilitatea acestuia în sistemele juridice propriu-zise. Convins că „punctul de vedere juridic este un punct de vedere logic” și că „el enunță judecăți obiective”⁴, Mircea Djuvara a inițiat prin scrierile sale din perioada interbelică o amplă analiză (neo)kantiană asupra fenomenelor și realităților juridice.

În plan epistemologic, deși este în dezacord cu viziunea pozitivistă pe care o adoptă majoritatea contemporanilor săi, filosoful român nu-i repudiază ipotezele și mijloacele, ci propune o adecvare a lor la specificul dreptului și la natura cunoașterii juridice. De cele mai multe ori, în acest sens existând și unele inconsecvențe pe parcursul operei sale care este, de altfel, una omogenă, Mircea Djuvara extrage din pozitivism ceea ce rezistă criticismului kantian sau, mai exact spus, ceea ce este compatibil cu teoria cunoașterii de sorginte kantiană. El afirmă, în repetate rânduri, că „filosofia juridică se leagă de teoria cunoașterii și este nevoită să-și întindă cercetările în domeniul epistemologiei”.

¹ N. Bagdasar, „Filosofia dreptului” în *Istoria filosofiei*, vol. V, *Filosofia românească de la origini până în prezent*, de N. Bagdasar, Traian Herseni și S. S. Bârsănescu, București, Societatea Română de Filosofie, 1941, p. 289.

² Amintim că Petre Pandrea a scris o monografie în care se regăsesc principalele trăsături ale filosofiei dreptului din scrierilor lui Simion Bărnuțiu: *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*.

³ *Ibidem*.

⁴ Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului / Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, cuvânt introductiv de Barbu B. Berceanu, ediție îngrijită de Marius Ioan, București, Editura ALL, 1995, p. 436.

În urma unei analize care pleacă de la temeiurile prime ale cunoașterii în genere, argumentarea sa ajunge la raporturile dialectice dintre „dreptul rațional” și „dreptul pozitiv”. Aceste raporturi se cristalizează odată cu fixarea „valorilor juridice” și odată cu conștientizarea faptului că „normele dreptului rațional constituie un tot virtual sistematic”⁵. Acesta este o construcție logico-filosofică în interiorul căruia se operează distincții și disocieri care determină existența unei științe a dreptului și care conferă autonomie cunoașterii juridice.

Pentru urmărirea acestor ipoteze ne vom raporta în special la două dintre cărțile filosofului român: cea dintâi denumită *Drept rațional, izvoare și drept pozitiv* (apărută pentru prima dată în 1934 și reeditată în 1995), iar cea de-a doua *Eseuri de filosofia dreptului*, volum în care Nicolae Culic a reunit douăsprezece eseuri apărute între 1936 și 1942, printre care și *Precis de filosofie juridică* (1941)⁶.

2. Dimensiunea rațională a dreptului: „fondul” pentru „forme”

Întrebarea în funcție de care se structurează dimensiunea rațională a dreptului este formulată concis de Mircea Djuvara în eseu „Problema fundamentală a dreptului”, text publicat pentru prima dată în revista „Convorbiri literare”, nr. 7 din 1937, întrebare care conține și ipoteza noastră de lucru: „Există oare, față de o anumită situație dată, o justiție și un drept pozitiv, care să se impună în mod rațional cunoașterii și activității noastre, fără a fi un simplu produs arbitrar al voinței dominante?”⁷

Răspunsul pe care autorul îl oferă în fraza imediat următoare pare unul tautologic, însă din punct de vedere conceptual este o echivalare care relevă fondul comun al celor doi poli dialectici: „Pentru *dreptul pozitiv*, socotesc că problema se poate evita mai ușor prin reducerea lui, în ultimă analiză, la justiție, adică la un *drept rațional*.”⁸ Întrebarea care decurge din acest răspuns este dacă există „o justiție rațională și obiectivă” și, în consecință, *o realitate pur logică și ideală* prin intermediul căreia să fie evaluate judecățile juridice dintr-un moment istoric dat. Mircea Djuvara crede în existența unei astfel de structuri logice ideale și în urma acestei credințe afirmă: „raționamentul dreptului pozitiv se înfățișează (...) sub forma unei cugetări discursive, care întrebuițează toate categoriile logice speciale ale dreptului rațional; aceste categorii derivă din caracterul normativ al ideii logice de justiție”⁹.

Nu numai coerența și validitatea filosofică a acestei relaționări este importantă, ci și opțiunea pentru această perspectivă. În planul evoluției culturii române, demersul lui Mircea Djuvara are o semnificație extrem de importantă: căutarea unui *fond* care transcende contextul socio-istoric și naționalist, pentru formele preluate din culturile occidentale în materie de drept. Fundamentarea logico-filosofică a dreptului, pe care o realizează, conferă toate premisele (re)modernizării sistemului juridic românesc, care trebuia să iasă atât din zodia „formelor fără fond”, cât și din cea a „pozitivismului naiv” și a naționalismelor, atât de predispușe la forme extreme de manifestare.

Marta Petreu, în *Filosofii paralele*, consideră că Titu Maiorescu, „cel care a modelat structurile culturii române moderne (...), a cărui construcție instituțională și cultural-filosofică de tip raționalist a pus pentru multă vreme în umbră spiritul romantic tumultuos al școlii hasdeiene”¹⁰, și, în descendența sa, patru generații de maioreșceni, printre care noi îl identificăm și pe Mircea Djuvara, au consolidat „fondul” modernității instituționale și culturale a României. Prin urmare, potrivit Martei Petreu, „*Criticile* lui Maiorescu au încetinit

⁵ Idem., p. 450.

⁶ Nicolae Culic, „Mircea Djuvara – teoretician și filosof al dreptului”, în Mircea Djuvara, *Eseuri de filosofie a dreptului*, studiu introductiv, selecția textelor și note de Nicolae Culic, București, Editura TREI, 1997.

⁷ Idem., p. 67

⁸ Idem. p. 68.

⁹ Mircea Djuvara, *Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, p. 502.

¹⁰ Marta Petreu, *Filosofii paralele*, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 21.

ritmul occidentalizării structurale forțate a României; în același timp, el a acționat, teoretic și practic, pentru cultivarea și civilizarea «fondului» autohton în așa fel încât să ajungă compatibil cu «formele» instituționale importate din Apus și deja implantate în România»¹¹. Așadar, crearea și impunerea unui „drept rațional” în România, ca fond al constituției și al justiției, este o importantă etapă din procesul civilizator al lui Maiorescu. Acest lucru este confirmat și de rolul determinant pe care Mircea Djuvara l-a avut în „Dezbaterea” *Constituției din 1923*, fiind răspunzător de „Puterea legiuitoare”¹². Privită din acest punct de vedere, filosofia dreptului și încercarea de fundamentare a unei științe juridice, care să răspundă nevoilor naționale, capătă o importanță culturală ce depășește domeniul filosofiei, mai ales că Mircea Djuvara a fost și un important om politic.

Maiorescian declarat¹³ și adept al doctrinei liberale, înscriindu-se încă din timpul Primul Război Mondial în Partidul Național Liberal, Djuvara consolidează „valorile juridice” despre care afirmă, pe urmele lui Kant și ale lui Rudolf Stammler, că sunt raționale și sunt „valori ultime”, motiv pentru care „justiția se impune prin propria ei autoritate”. El nu afirmă astfel numai autonomia cunoașterii juridice, ci și independența justiției: „Ea [justiția] trebuie ascultată pentru sine și în sine, fără referințe la vreun alt scop, căci nu poate exista scop superior ei”¹⁴, fapt cunoscut încă din dreptul roman.

Nu trebuie omis faptul că ființele raționale fac parte din societate și că, în mod inevitabil, intervin variabile care trebuie supuse autorității justiției, întrucât nu se poate concepe o altă autoritate mai înaltă. Soluția pe care o propune Djuvara este una rațională, dublată de ideologia liberală, fiind marcată de faptul că „în realitate acordul aprecierii juridice a situațiilor de fapt cu rațiunea nu poate fi unanim, din cauza originalității mai mult sau mai puțin accentuate a fiecărui individ”, și, am adăuga noi, a educației și culturii. În aceste condiții, „se stabilește o medie de înțelegere juridică a oamenilor în societate și pe această medie se altoiește dreptul pozitiv cu autoritatea sa socială. Tendința spre progres a dreptului constă tocmai în ridicarea acestei medii de înțelegere prin intermediul elitelor”¹⁵. Sub formă de concluzie, filosoful român constată că idealul ar fi ca dreptul pozitiv să coincidă cu dreptul rațional, însă dreptul pozitiv are drept izvoare și cutumele și tradițiile, spus generic, care nu îndeplinesc, întotdeauna și în chip absolut, condițiile logico-filosofice care le-ar impune ca obiective. De aici rezultă că „dreptul este un complex unitar de cunoștințe practice în sensul kantian, deci raționale și prin urmare obiective și necesare; în niciun caz însă, el nu se poate reduce la o cunoaștere teoretică”¹⁶.

Mircea Djuvara conștientizează că o știință juridică se poate întemeia numai pe o filozofie a dreptului, iar dreptul se definește în funcție de justiție, care este „un scop în sine, fiind cea mai înaltă valoare rațională a vieții practice, iar dreptul o realizează conform cu contigentele istorice și sociale”¹⁷. Acesta este unul dintre postulatele djuvariene, postulate fundamentate kantian. În această ordine de idei, „dreptul nu are ca scop nici «utilitatea», nici «solidaritatea socială», nici «conservarea societății», nici «armonia socială», nici «progresul social», nici «binele comun temporar», nici chiar «valori sociale»”, după cum afirmă o seamă de autori cu autoritate în dreptul european, ci, potrivit autorului lucrării *Drept rațional*,

¹¹ Ibidem., p. 22.

¹² Mircea Djuvara, „Puterea legiuitoare”, în vol. *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990, pp. 143-167.

¹³ Pentru maiorescianismul lui Mircea Djuvara: Dan Sfirnă, „Formația juridică și filosofică a lui Mircea Djuvara”, studiu introductiv la Mircea Djuvara, *Fundamentul fenomenului juridic. Reflecții asupra principiilor logice ale cunoașterii juridice, traducere de Roxana Albăstroiu, ediție critică, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Sfirnă, Craiova, Editura Aius, 2014.*

¹⁴ Mircea Djuvara, *Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, p. 441.

¹⁵ Idem., p. 442.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Idem., p. 504.

izvoare și drept pozitiv, dreptul „«stă» într-o anumită măsură în toate acestea [enumerare mai sus] fiind coordonare rațională a tuturor libertăților morale și, prin aceasta, valoare etică culturală”¹⁸. Autorul a ajuns la această definiție încă din teza sa de doctorat, publicată în 1913 sub denumirea *Le fondement du phénomène juridique. Quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridique*, și a reluat-o în *Teoria generală a dreptului*, din 1930.

În opinia lui Djuvara, „școala așa-zisă pozitivistă” face o eroare metodologică atunci când rezumă normele dreptului pozitiv la cele provenite pe calea cutumelor și tradițiilor, sau din presiunea pe care o exercită societatea într-un anumit moment istoric, eroare care provine dintr-o înțelegere îngustă a „izvoarelor”. De fapt, există „un drept rațional care își desfășoară existența în viața socială în afară de dreptul provenit din izvoarele astfel înțelese”, mai ales că „dreptul pozitiv el însuși este în realitate un sistem de norme raționale și se reduce, prin urmare, în ultimă analiză la un drept rațional”¹⁹.

Trebuie precizat că „nu e vorba de un drept rațional, așa cum a crezut că-l descoperă școala dreptului natural, adică universal și etern, ci de un drept rațional variabil în timp și loc, după complexul împrejurărilor sociale în care el trebuie să se aplice și la care el trebuie cu necesitate să se adapteze: e un drept viu, trebuind să corespundă întocmai vieții reale a fiecărei societăți”²⁰. Această dinamică și mobilitate pe care o necesită evoluția socială ridică cele mai multe probleme, însă rațiunea și nu „forța” trebuie să impună schimbările de perspectivă sau de lege într-un sistem juridic.

Pe această dinamică și adaptabilitate pune accent și George Papahagi în cronică pe care i-o consacră lucrării *Drept rațional, izvoare și drept rațional*: „Dreptul rațional, universal și etern, a rămas o ruină. Însă autoritatea dreptului nu se reduce la constrângerea faptelor, ci rezidă într-un sistem de norme raționale al căror conținut, ca tot ce trăiește, este în veșnică schimbare și continuă adaptare. Astfel dinamica vieții sociale, în care se cuprinde și acțiunea marilor reformatori, apare compatibilă cu exigențele raționale, lumea faptelor fiind materia căreia reflexiunea este menită să-i dea o formă, dar pe care trebuie s-o urmeze în continua ei mobilitate”²¹. În acest fel se întrepătrunde, în realizarea unui drept complet, criticismul kantian și pozitivismul științific. Cele două dimensiuni sunt interdependente, sunt complementare, și orice exagerare de o parte sau alta duce la dezechilibru și la o justiție defectuoasă.

Ca o primă concluzie, putem afirma că „dreptul rațional” este fondul imuabil al „dreptului pozitiv”, este dincolo de „forță” și este principala sursă obiectivă a „dreptului pozitiv”; remarcăm caracterul metafizic al acestei demonstrații. „Dreptul rațional” consistă în structura sa logică, fiind un construct abstract și ideal, și este „izvorul” fundamental al oricărei constituții. „Dreptul rațional” oferă principalele date și ipoteze pentru a rezolva problema cea mai generală pe care o ridică dreptul în genere, prin constituție, anume, „cum să ajungem ca din voința aceea a națiunii, care este mai mult ceva vag metafizic și nu se poate prinde cu rațiunea, fiind ceva vag și fluent, să facem ceva real, s-o putem, chiar alterând-o puțin, prinde în forme raționale, în legi, care să se prezinte sub formule universale – căci natura însăși rațională a lor o impune – și care să fie astfel în același timp o autolimitare a voinței primitive, spre a se pune stavilă oricăror încercări pripite și necugetate de transformări”²². Numai în urma îndeplinirii acestui deziderat „puterea legiuitoare” este legitimă.

„Dreptul pozitiv” este cel care permite și controlează „alterarea” unor realități, prin generalizări realizate pe cale inductivă, pentru a răspunde nevoilor cu un caracter particular

¹⁸ *Ibidem.*, nota 6.

¹⁹ *Idem.*, p. 508.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ George Papahagi, „Drept rațional, izvoare și drept pozitiv”, în „Revista de filozofie”, vol. XIX (serie nouă), nr. 4, octombrie-noiembrie, 1934, p. 411.

²² Mircea Djuvara, „Puterea legiuitoare”, p. 147.

mai pronunțat ale societății. Însă această „alterare” nu trebuie să devină dominantă. Ea este diferența dintre „dreptul pozitiv” și „dreptul rațional”, însă dacă această diferență ar fi zero dreptul ar fi un sistem pur metafizic, iar istoria a demonstrat în nenumărate rânduri că acest lucru este utopic, fiindcă aderența la realitate ar fi mult prea scăzută. Dacă această diferență este prea mare, ea devine instrumentul unui sistem totalitar consolidat pe o justiție bazată pe „forță”. În plan concret, această diferență este negociată ideologic în funcție de regimul politic dintr-o țară, dar și de cultura juridică a acestei națiuni. Tradiția juridică se impune, de asemenea, ca un element important, iar despre „specificul național” trebuie să se vorbească în acești termeni și nu în termenii unei metafizici religioase/ mistice cum s-a întâmplat în curentele tradiționalismului extrem din interbelic românesc, soldat cu legionarismul. În această ordine de idei, devine cu atât mai importantă disocierea unor sfere conceptuale, iar Mircea Djuvara realizează acest lucru prin binomul morală – drept.

3. Tezele fundamentale ale unei filosofii juridice

Am afirmat în câteva rânduri că opera filosofică a lui Mircea Djuvara este una omogenă și sistematică. Dacă *Teoria generală a dreptului* este o lucrare didactică și mai degrabă expozitivă, *Precis de filosofie juridică*, subintitulată „Tezele fundamentale ale unei filosofii juridice”, împreună cu celelalte *Eseuri de filozofie a dreptului*, este un demers analitic și, totodată, o sinteză comprehensivă a întregii gândiri djuvariene. Filosoful român a fost extrem de conștient de stratificarea operei sale și de elaborarea fiecărei lucrări ca parte a unui întreg, iar o indicație relevantă ne este oferită în chiar debutul *Precisului...*, unde enunță faptul că în *Teoria generală a dreptului* sunt doar prezentate problemele de care o filosofie a dreptului trebuie să se ocupe, sunt oferite și câteva soluții, însă fără o analiză care să meargă în miezul raționalității realităților juridice. O astfel de analiză întreprinde Mircea Djuvara în studii precum: *Considerații asupra caracterului rațional al realităților juridice*, *Considerații despre structura cunoștințelor morale și juridice*, *Contribuții la teoria cunoașterii juridice* și în *Precis de filosofie juridică*, lucrare pe care nu a apucat să o finalizeze.

În „Introducerea” *Precisului...* este făcută o precizare care confirmă demonstrația noastră anterioară, potrivit căreia edificiul juridic pe care îl construiește Djuvara este o parte importantă a *fondului* nostru cultural: „Filosofia dreptului constituie unul dintre elementele indispensabile unei culturi adevărate.”²³ Filosofia dreptului este fundamentală și pentru „știința juridicului” care, ca oricare altă știință, în momentul în care se interoghează asupra obiectelor, legilor, metodelor, originii și aplicației sale, realizează un discurs epistemologic ce are la bază, în mod necesar, o teorie a cunoașterii. În această ordine de idei, concepte precum „valori”, „libertate”, „drepturi” și „obligații” sunt articulate rațional.

Lucrările enumerate mai au un caracter unitar prin reducția kantiană pe care autorul lor o utilizează în rezolvarea unei serii de probleme care în *Teoria generală a dreptului*, „convergeau toate spre aceeași soluție explicativă a dreptului”²⁴.

Vasile Morar consideră că „Mircea Djuvara a încercat și a reușit într-un mod convingător să reunească într-o perspectivă coerentă viziunea apriorică a dreptului cu pozitivismul și sociologia”²⁵, drept urmare și introducerea *Precisului...* printre cele *111 lucrări fundamentale* ale filosofiei românești.

Această sinteză este dovada unei viziuni filosofice mature, care evită dogmatismul (neo)kantian și nu cade pradă nici mirajului pozitivist, căruia îi găsește o mulțime de slăbiciuni. Nu numai faptul că Mircea Djuvara propune o filozofie a dreptului cu o structură teoretică rațională și coerentă îi conferă calitatea de *fond*, în sens maioreșcian, al modernizării

²³ Mircea Djuvara, *Precis de filozofie juridică*, în *Eseuri de filozofia dreptului*, p. 179.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Vasile Morar, fișă de dicționar în Ion Ianoși (coord.), *Dicționarul operelor filosofice românești*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 163.

dreptului și sistemului juridic din România. Această calitate coroborată cu aplicare ei în plan constituțional ne determină să o considerăm astfel.

Multe dintre lucrările importante ale lui Mircea Djuvara au fost scrise și editate într-un context european tulbure. O parte dintre ele sunt datate în preajma și în timpul Primului Război Mondial, însă activitatea sa din acest interval istoric s-a reflectat, după cum am văzut, în schimbările ce au avut loc în Constituția României. Dintre ele amintim *Puterea legiuitoare*, ale cărei idei le regăsim determinante în fundamentarea logico-filosofică și adoptarea *Constituției din 1923*.

Un alt exemplu este lucrarea *Dreptul națiunilor* (1915), unde Mircea Djuvara, pe fondul primei deflagrații mondiale, afirmă că între națiuni se pune aceeași problemă a coexistenței persoanelor morale, adică a coexistenței libertăților. În această ordine de idei: „Dreptul națiunii la existență presupune dreptul la libertate și prin urmare dreptul de a se constitui într-un organism moral și juridic unitar, care să garanteze cel mai potrivit propășirea sufletului caracteristic național și distribuția justiției după conceptul original al națiunii: o asemenea organizare constituie astfel o unitate politică naturală. Ideea aceasta ne înfățișează ceea ce ar trebui să fie Statul, fie că e uninațional, fie că e multinațional”²⁶. Deși nu folosește încă sintagma de „drept rațional”, Djuvara realizează în prealabilul acestei afirmații o demonstrație tot de pe poziții kantiene, întocmai ca cea pentru fundamentarea idee de „drept rațional”.

Teoria generală a dreptului (în trei volume în 1930) și *Drept rațional, izvoare și drept pozitiv* (1934) au apărut în deceniul al treilea și la începutul deceniului patru din secolul trecut, când Mircea Djuvara era un important om politic și un influent profesor de drept la Universitatea din București.

Carierea sa universitară și publicarea *Eseurilor de filosofia dreptului* s-au desfășurat și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, eveniment istoric care în România s-a soldat cu două regimuri extremiste, cel legionar, pentru scurtă vreme dar cu pagube uriașe, și cel comunist, pentru aproape jumătate de secol, regimuri fără pic de aderență la *fondul rațional* al sistemului juridic. Prin urmare, în timpul acestor regimuri totalitare, „dreptul rațional” a fost subminat de un drept bazat pe „forță”, lucru valabil, după cum am demonstrat anterior, pentru toate regimurile totalitare.

Așadar, Mircea Djuvara a acționat în virtutea *fondului* pe care a încercat să-l impună, având convingerea, după cum afirmă Eugeniu Sperantia care i-a fost unul dintre apropiați atât ideatic și profesional, cât și în plan personal, că „voința de dreptate și lupta pentru drept presupun participarea fiecăruia la viața politică”²⁷. Sperantia amintește de faptul că Mircea Djuvara a obținut diverse înalte sarcini politice, ca aceea de vicepreședinte a camerei deputaților, cea de ministru al justiției sau ministru fără portofoliu, însă, „totuși, sunt destul de indicații că, din contactul cu realitățile politice ale vremii a ieșit decepționat, ceea ce l-a făcut să părăsească «din motive personale» calitatea de ministru”²⁸. Teoreticianul „dreptului rațional” în cultura română a fost și unul dintre „practicienii” săi.

În 1942, printr-un text denumit *Filosofia dreptului în învățământul nostru juridic*, Mircea Djuvara constată că Facultatea de Drept din București, înființată în 1866, a fost organizată după modelul celei din Paris. Sesizează că dreptul francez trecuse prin experiența de sub domnia lui Napoleon, în timpul căreia „numai litera legii trebuia să fie obiectivul viitorului învățământ și nu știința Dreptului”, întârziind astfel, pe un interval istoric destul de întins, introducerea istoriei sau a filosofiei dreptului în învățământul superior ca disciplină autonomă și crearea unor catedre în acest sens. Filosoful român subliniază importanța unui astfel de eveniment și rezumă istoria acestei probleme în învățământul românesc, decalat mult

²⁶ Djuvara, Mircea, *Dreptul națiunilor*, Extras din revista „Studii Filosofice”, vol. VIII, fasc. I, 1915, pp. 8-9.

²⁷ Eugeniu Sperantia, *Mircea Djuvara*, în vol. *Figuri universitare*, Editura Tineretului, București, 1967, p. 78.

²⁸ *Ibidem*.

în relație cu cel francez pe care și-l luase ca model fără aibă preocuparea pentru „fondul” acestei „forme”. Această preocupare concretă de creare a unui *fond juridic rațional* prin intermediul filosofiei dreptului este pentru Mircea Djuvara o problemă vitală și la finele eseului susține:

„Fie ca publicul nostru cult și în special juriștii noștri să ajungă să se convingă și ei cât mai repede de necesitatea de a ajunge la o cunoaștere științifică a fundamentelor disciplinei juridice. Numai așa viața socială și națională va putea fi mai ferită de valurile vremurilor. Căci, fără o asemenea disciplină temeinic încheată, nimic serios nu se mai poate înfăptui pe viitor”²⁹.

Așadar, întemeierea filosofică a dreptului este percepută ca o problemă socială în România, iar rezolvarea ei trebuie să înceapă din predarea disciplinei la Facultatea de Drept din București.

*

Am enunțat anterior, în câteva rânduri, cele trei surse generale ale filosofiei dreptului: (neo)kantianismul, pozitivismul (față de care Mircea Djuvara are cele mai multe rezerve și este cel mai critic) și sociologia. Am subliniat că *Precis de filozofie juridică* urma să fie marea sinteză, adică teoria unificată a acestor sisteme în vederea fundamentării logico-filosofice a dreptului și pentru obținerea raportului cel mai adecvat dintre „dreptul rațional” și dreptul pozitiv”, cu mențiunea că ideal ar fi ca cele două să coincidă. Însă rădăcina kantiană este cel mai bine evidențiată în studiul *Contribuție la teoria cunoașterii juridice*, subintitulat *Spiritul filosofiei kantiene și cunoașterea juridică*, text apărut pentru prima dată în 1942.

Acest studiu este format din două părți: prima denumită „Ceva despre Kant: spiritul filosofiei lui”, în care Djuvara demonstrează asimilarea teoriei cunoașterii kantiene fără a intra propriu-zis în concepția despre drept a marelui filosof german; iar cea de-a doua parte se numește „Idea de justiție și cunoaștere juridică” și reprezintă adaptarea cunoașterii juridice la teoria cunoașterii kantiene. Această scriere este cea mai kantiană, ea nefiind, însă, una radicală în acest sens, întrucât filosoful român face următoarea mențiune: „Concepția de drept pe care am avut onoarea să o înfățișăm în linii sumare, reprezintă, credem, o nouă «întoarcere la Kant», la un Kant prefăcut prin Fichte și Hegel și adaptat temelor științifice contemporane. Dreptul apare ca o ordine vie concretă dotată cu o aspirație imanentă spre obiectiv”³⁰.

Pe această cale, autorul scrierii *Contribuții la cunoașterea juridică*, la finele unui amplu demers kantian, subliniază că în ciuda faptului că pot părea limitate, fiecare dintre cunoștințele noastre juridice, cuprinde în experiența însăși, „ca pură directivă logică a adevărului juridic, ideea de justiție”. De aici decurge că fără experiență juridică și fără ideea de justiție care o determină nu este posibilă cunoașterea juridică și, prin urmare, nu este posibilă o știință a dreptului.

Astfel, Mircea Djuvara ajunge la una dintre concluziile sale principale:

„Justiția ne va apărea în felul acesta ca una dintre cele mai înalte exigențe ale *rațiunii pure*. Ea va avea tot atâta obiectivitate, în aplicările ei, ca și realitățile naturii. Ceva mai mult, înseși aceste realități nu se vor putea concepe în afară de etică, pentru că nu se poate gândi obiectul decât în corelație necesară cu subiectul. Dar ideea de justiție nu va putea apărea incorporată decât în realitățile sociale, ca o directivă etică necesară a lor. Ajungem să înțelegem în felul acesta de ce considerăm justiția cea mai înaltă aspirație practică a noastră și de ce simțim că trebuie să-i aducem totul jertfă”³¹.

Așadar, „justiția” este nexul relațiilor interpersonale și sociale, este ideea care reglează libertatea individuală în relație cu libertatea *celuilalt*. De aici transpare și o critică asupra

²⁹ Mircea Djuvara, *Filosofia dreptului în învățământul nostru juridic*, în *Eseuri de filosofia dreptului*, p. 140.

³⁰ Mircea Djuvara, *Contribuție la teoria cunoașterii juridice. Spiritul filosofiei kantiene și cunoașterea juridică*, în *Eseuri de filosofia dreptului*, p. 315.

³¹ *Ibidem*.

sistemelor totalitare, o critică a „individualismului”, cum o numește juristul român, care pune la baza dreptului voința arbitrară a fiecărui om, determinată de nevoi individuale bio-psihiice sau fizice, de unde și condamnabilul „autocratism”, care subordonează ideea de justiție capriciului sau intereselor unui individ sau a unei clase. Aceste slăbiciuni vin pe fondul unei proaste înțelegeri a ideii de libertate și de autoritate. Trebuie înțeles că „răsturnarea individualismului nu înseamnă însă că dreptul însuși ar fi negat, ci dimpotrivă, concepția expusă duce la afirmarea și întărirea lui sub toate formele, reprezentând adevărata democrație și adevăratul liberalism”³².

Aceasta este o nouă dovadă că Djuvara este consecvent în ideatica și ideologia sa, dar mai demonstrează un lucru, foarte important, la care am ajuns urmărind acest raționament: *fondul* unei culturi politice adevărate nu poate fi decât democratic și liberal, *fondul* sistemelor totalitare este „forța”.

Această concluzie transpare din magistrala demonstrație, în spiritul criticismului kantian, a lui Mircea Djuvara. Singura garanție pentru o ordine socială bazată pe libertate este „dreptul rațional” și aspirația sa de a se confunda cu „dreptul pozitiv”. Este inutil să demonstrăm neajunsurile dreptului natural. În plan ideal, „politicul nu e decât forma cea mai înaltă a juridicului, întrucât se subordonează ideii de justiție”³³. Așadar, întreaga organizare a unei societăți își poate găsi rădăcinile în ideea de justiție și în ideile aferente acesteia, însă pentru aceasta era nevoie de o conștientizare și o concretizare a ideii (raționale) de justiție într-o operă a cărei cheie de boltă este „dreptul rațional”.

Înainte de a trage concluzia finală, care s-a impus deja în rândurile precedente, mai aducem ca argumente câteva precizări ale lui Mircea Djuvara în legătură cu funcționarea democratică și liberală a unei societăți. Acestea reprezintă și concluziile la care filosoful a ajuns în *Precis de filosofie juridică*. Prima parte a acestei lucrări, singura terminată, este structurată în patru capitole: „Deosebirea între cunoașterea etică și cea despre natură”; „Caracteristicile realităților sociale față de celelalte realități naturale”; „Caracterul social al dreptului” și „Experiența juridică”. În cel de-al treilea capitol Djuvara conchide:

„Ideea de justiție își datorează, prin urmare, caracteristicile sale esențiale ideii de societate de fapt trecând prin intermediul celei de societate morală. Pentru aceeași rațiune, ea implică însă totodată o egalitate de drept între membrii societății, anume printr-o operație logică de generalizare precum și o reciprocitate esențială între drepturile și obligațiile acelor membri. Într-adevăr, după cum condiția societății este să vadă semeni ai săi în ceilalți, tot astfel condiția societății juridice este ca fiecare să aibă ca și ceilalți anumite drepturi și obligații spre a-și putea realiza în mod egal, reciproc și general destinul moral...”³⁴.

Acest fapt trebuie coroborat cu concluzia că aceste caracteristici esențiale ale dreptului provin din ideea de societate juridică și rezultă din structura ei întrucât implică relații simetrice, reciproce și generale, între persoane, relații fondate pe baza activității lor libere. Putem gândi această structură numai în prezența unei aplicații a dreptului la datele morale și, prin ele, la faptele sociale. Dincolo de această obligatorie aderență la social, „dreptul rațional” este puntea spre valorile morale obiective, motiv pentru care reglementează interesele și le ierarhizează, fiind conceput, după cum sesizează și Nicolae Culic, „ca o modalitate de reglementare a coexistenței libertăților”³⁵.

Libertatea este piatra de temelie a ideii de drept întemeiată de Mircea Djuvara. Potrivit lui Immanuel Kant:

³² Idem., p. 316.

³³ Idem., p. 319.

³⁴ Mircea Djuvara, *Precis de filosofie juridică*, în *Eseuri de filosofia dreptului*, p. 234.

³⁵ Nicolae Culic, „Mircea Djuvara – teoretician și filosof al dreptului”, în Mircea Djuvara, *Eseuri de filosofie a dreptului*, p. 35.

„Conceptul de libertate este un concept pur al rațiunii și, de aceea, pentru filosofia teoretică este transcendent, adică este un concept căruia nu-i poate fi dat niciun exemplu adecvat în nicio experiență posibilă, căruia nu-i poate fi găsit niciun obiect în vederea unei cunoașteri teoretice posibile și care nu are valoare de principiu constitutiv, ci doar principiu regulativ și negativ al rațiunii speculative, în timp ce în întrebuintărea sa practică își dovedește realitatea prin intermediul principiilor practice, în calitate de lege a unei cauzalități a rațiunii pure, independentă de orice condiții empirice (ale sensibilului în genere), determinând liberul arbitru și demonstrând existența unei voințe pure în noi, în care își au originea conceptele și legile morale”³⁶.

*

În concluzie, așa cum remarcam încă din primele paragrafe ale lucrării de față, Mircea Djuvara a pledat pentru autonomia cunoașterii juridice, autonomie ce presupune „dreptul rațional” care este *fondul* pentru justiția românească interbelică, pentru puterea legiuitoare și pentru orice Constituție a unei națiuni. Ideea de justiție și autonomia cunoașterii juridice sunt posibile numai în prezența libertății.

Bibliografie

Djuvara, Mircea, *Fundamentul fenomenului juridic. Reflecții asupra principiilor logice ale cunoașterii juridice*, traducere de Roxana Albăstroi, ediție critică, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Sfîrnă, Craiova, Editura Aius, 2014.

Djuvara, Mircea, *Eseuri de filozofie a dreptului*, studiu introductiv, selecția textelor și note de Nicolae Culic, București, Editura TREI, 1997.

Djuvara, Mircea, *Teoria generală a dreptului / Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, cuvânt introductiv de Barbu B. Berceanu, ediție îngrijită de Marius Ioan, București, Editura ALL, 1995.

Djuvara, Mircea, „Puterea legiuitoare”, în vol. *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990.

Djuvara, Mircea, *Dreptul națiunilor*, Extras din revista „Studii Filosofice”, vol. VIII, fasc. I, 1915.

Bagdasar, N., „Filosofia dreptului” în *Istoria filosofiei*, vol. V, *Filosofia românească de la origini până în prezent*, de N. Bagdasar, Traian Herseni și S. S. Bârsănescu, București, Societatea Română de Filosofie, 1941.

Culic, Nicolae, „Mircea Djuvara – teoretician și filosof al dreptului”, în Mircea Djuvara, *Eseuri de filozofie a dreptului*, studiu introductiv, selecția textelor și note de Nicolae Culic, București, Editura TREI, 1997.

Del Vecchio, Giorgio, *Lecții de filosofia dreptului*, traducere de J. C. Drăgan, introducere de Mircea Djuvara, Editura Europa Nova.

Kant, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009.

Kant, Immanuel, *Critica rațiunii practice*, traducere de Nicolae Bagdasar, București, Editura IRI, 1999.

Kant, Immanuel, *Metafizica moravurilor*, în Immanuel Kant, *Scrisori moral-politice*, traducere, studii introductive, note și indicii de Rodica Croitoru, București, Editura Științifică, 1991.

Morar, Vasile, „Precis de filozofie juridică”, fișă de dicționar în Ion Ianoși (coord.), *Dicționarul operelor filosofice românești*, București, Editura Humanitas, 1997.

³⁶ Immanuel Kant, *Metafizica moravurilor*, în Immanuel Kant, *Scrisori moral-politice*, traducere, studii introductive, note și indicii de Rodica Croitoru, București, Editura Științifică, 1991, pp. 78-79.

Pandrea, Petre, *Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu*, București, Editura România Press, 2007.

Papahagi, George, „Drept rațional, izvoare și drept pozitiv”, în „Revista de filozofie”, vol. XIX (serie nouă), nr. 4, octombrie-noiembrie, 1934.

Petreu, Marta, *Filosofii paralele*, Iași, Editura Polirom, 2013.

Petreu, Marta, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Petru, Marta, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iași, Editura Polirom, 2011.

Sperantia, Eugeniu, *Mircea Djuvara*, în vol. *Figuri universitare*, Editura Tineretului, București, 1967.